

VIVI AASLUND

Pressefotografier i AABs bildesamling

I løpet av 2001 og 2002 har Arbeiderbevegelsens Arkiv og Bibliotek (AAB) fått en enorm tilvekst til sin bildesamling. Det dreier seg om to anseelige arkiver av pressebilder, fra *Dagsavisen/Arbeiderbladet* og *Drammensavisa/Fremtiden*.

I 2001 ble den tradisjonsrike avisa *Drammensavisa* (tidligere *Fremtiden*) lagt ned. I den forbindelse ble det rettet en henvendelse til AAB om muligheten for å avlevere en del av avisas rikholdige bildesamling til AAB. Samlingen ble overført AAB og omfatter 20 skap med avisas bilder fra 1975 og fram til nedleggelsen.

Den største tilveksten til AABs fotosamling er *Dagsavisen/Arbeiderbladets* bilder fram til 1997. Bildeproduksjonen i pressen har i løpet av 1990-årene blitt lagt helt om. Papirbilder og negativer hører ikke lenger hjemme i en moderne avisredaksjon der det fotografiske arbeidet, fra pressefotografenes kamera til bildelagring, er digitalisert. Bare i helt spesielle tilfeller vil det være etterspørsel etter papirkopier i en nyhetsavis.

I 2001 ble det derfor inngått en avtale om overføring av de historiske bildene til AAB. Prosjektet ble avsluttet i 2002, og anslagsvis 800.000 bilder og negativer fra *Dagsavisen/Arbeiderbladet*

er nå innlemmet i AABs bildesamling.

Arbeiderbladets arkiv startet opp i 1916. Avisen, som dengang het *Social-Demokraten*, holdt til i det gamle Folkets Hus på Youngstorget. På den tiden var det et klisje- og matrisearchiv som ble registrert etter et slags gruppesystem. Ingeniør, journalist og forfatter Georg Brockmann bygde dette opp. Det ble visstnok aldri kastet noe. Senere arkivar Einar Linderud har fortalt at i 1933 var disse klisjeene og matrisene oppbevart i åpne hyller fra gulv til tak på to kontorer. Der satt den legendariske avistegneren Asbjørn Aamodt i sitt atelier, og utenriksredaktør og senere stortingsrepresentant Finn Moe skrev om politikken ute i den store verden. Når en lette etter en klisje sto en sky av støv fra hyllene. - Det var ikke sjelden at Aamodt eller Moe jaget oss ut etter at vi hadde manøvrert oppunder taket på en skraklete gardintrapp en stund, minnes Linderud.

Tre måneder tok det å få flyttet dette arkivet over fra Folkets Hus til Folke-teaterbygningen der avisa, som endret navn til *Arbeiderbladet* i 1923, fikk nye lokaler i november 1934. I løpet av årene fram til krigsutbruddet i 1940 gjennomgikk arkivet store endringer. Einar

Georg Brockman (1894-1952) grunnla det første arkivet i *Arbeiderbladet*. Brockmann var utdannet skipsingeniør. Fra 1916 til 1926 var han journalist i *Arbeiderbladet*. I mange år redigerte han spalten «Naturvidenskap og Teknikk». Han fikk sitt gjennombrudd som forfatter med romanen «Provokatøren». Siden skrev han en rekke populærvitenskapelige verker og romaner. Han var nestformann i Den norske forfatterforening 1938-1945 og formann fra april til desember 1940. Fra 1947 var han redaktør av «Sjømann», utgitt av Norges Redderforbund.

Linderud ble arkivar. Etter studieturer til arkivene i de største avisene i Stockholm og København i 1938, grunnla han bildearkivet og utarbeidet et nytt arkivsystem. Store deler av de gamle klisjeene og matrisene ble kastet, mens bildene ble registrert og arkivert.

Det var et velfungerende og omfattende bildearkiv i *Arbeiderbladet* inntil avisa ble stoppet av Gestapo den 26. au-

gust 1940. De ansatte ble bedt om å forlate lokalene og alle dører ble forseglede. Men de glemte den ekstra døra fra oppgangen inn til arkivet. I løpet av natta og under stor risiko ble det gjennom den smuglet ut skrivemaskiner. Disse kom senere til nytte i utgivelsen av den illegale avisa *Fri Fagbevegelse*. Det var begrenset hva som kunne bli hentet ut av arkivskap, men noe materiale klarte våghalsene å redde ut.

Nasjonal Samlings avis *Fritt Folk* inntok redaksjonslokalene. *Arbeiderbladets* medarbeidere ble spredt for alle vinder, enkelte til tilfeldige jobber, noen i utlandet, andre befattet seg raskt med illegalt pressearbeid. Flere fikk et langt og hardt fangeopphold, deriblant Einar Linderud og senere arkivsjef Ingrid Haugen.

Allerede om morgenen den 10. mai 1945 var mange av *Arbeiderbladets* medarbeidere på plass i Folketeaterbygningen. Den 14. mai var avisa igjen i nomalt gjenge. Nazistene hadde etterlatt seg skitne lokaler med nedslitt eller ødelagt utstyr og et rasert arkiv.

Den første tilstandsrapporten om arkivets forfatning 15. mai 1945 viste seg

å være litt for optimistisk: «Tilstanden i arkivene etter krigen er overraskende god. Bortsett fra personbilledarkivet som nazistene hadde fjernet, var alle de øvrige arkivene på plass. Men noe var kastet i alle arkivene - sånt som organisasjonsbilder, kongebilder og mange klisjeer av kjente menn i arbeiderbevegelsen. Av Tranmæl for eksempel, fant vi bare igjen de hesligste talerbildene, som med fordel kunne brukes mot ham i *Fritt Folk*. Bildearkivet for øvrig stort sett urørt.»

Men etter hvert oppdaget man at store deler av avisas arkiver som var bygget opp gjennom 36 år, var lagt i ruiner.

Fra bildearkivets lokaler i Arbeiderbladet i 1947. Einar Linderud ved skranken og i bakgrunnen Odd Kjus. Kjus ble arrestert i januar 1942, bare 18 år gammel. Han kom tilbake fra Sachsenhausen i 1945 der han hadde vært blant de yngste fangene. Odd Kjus ble senere redaksjonssekretær og personalsjef i avisa inntil han i 1975 begynte som daglig leder ved Frambu Helsecenter.

Alle historiske og aktuelle bilder som hadde tilknytning til arbeiderbevegelsen var altså borte. Hele personbildearkivet var på et tidlig tidspunkt overført til Viktoria Terrasse fordi det var en del biografiske opplysninger blant bildene som de nye makthaverne kunne benytte seg av. Årgangsarkivet var flyttet til Grini og plassert i en kjellerbod i Kommandanturet. Einar Linderud hadde under sitt opphold der, observert at det så sent som i august 1944 fortsatt var i behold. Derimot fantes ikke en konvolutt igjen til nye klisjeer og bilder, og skrivemaskinen til arkivaren var forsvunnet. Det eneste som komplett kom på plass igjen var de innbundne

årgangene. En del gamle bilder kom til etter hvert, men personbildearkivet var tapt for alltid.

På ny startet Einar Linderud det møysommelige arbeidet med å bygge opp bildearkivet. I tillegg til å arkivere personklisjeer, matriser og bilder, ble også fotografenes negativer registrert og arkivert. Arkivsystemet ble forenklet, og dette ble benyttet helt fram til 1997, da bildearkivet ble digitalisert.

Arbeiderbladet/Dagsavisens bilde- og negativarkiv og *Drammensavisa/Fremtidens* bildesamling som nå er tilgjengelig for utlån i AAB, er et enestående stykke samfunnsdokumentasjon fra 1945 og fram til 1997. Som regjeringsorgan hadde

Einar Linderud (1916-1998) begynte som visergutt i *Arbeiderbladet* i 1933. Året etter ble han arkivar og senere sjef for bildearkivet. I 1961 gikk han over i journalistyrket. Da han ble pensjonist i 1983, hadde han vært ansatt i avisa i 50 år. Under krigen ble han arrestert på grunn av illegal avisvirksomhet og satt fengslet på Grini i over tre år med ni måneder i enecelle på Akershus fengsel.

de *Arbeiderbladet* blant annet som oppgave å formidle til sine lesere den gjenoppbyggingen som ble satt i gang etter krigen. Her er for eksempel mange motiver hentet fra boligbyggingen, fra det første spadetak til innflytting. Fotografene var ofte ute på arbeidsplasser, eller de fanget opp øyeblikksbilder fra dagligliv i hus og gate. Og ikke minst er det stor bredde på bildedekningen fra det politiske og faglige miljøet. Personbildearkivet vokste fort opp igjen etter 1945. Bare i negativarkivet fram til 1976 ligger ca. 220.000 portretter av mer eller mindre kjente personer.

AAB var tidlig ute med å digitalisere sin bildesamling. I 1993 startet innskanning av bilder, og 13.000 bilder er søkbare i databasen. Den teknologiske utviklingen har gått raskt på dette området. Nå er det foretatt nye investeringer med tanke på å digitalisere også den nye tilveksten og på sikt gjøre store deler av samlingen søkbar på internett.

I tillegg til bildesamlingen har AAB også fått overført *Arbeiderbladets* klipparkiv. Dette stoffarkivet favner perioden 1947 til 1985. Artikler fra perioden 14. mai 1945 til 1948 er registrert i en kortkatalog. Og sist, men ikke minst, alle som har skrevet i avisa med signatur - eller er blitt intervjuet - fra 1945 til 2001, er ført i register.

Klipparkivet har også sin lille livshistorie. Høsten 1939 gikk den tidlige fagbevegelsekjempe og journalist Alfred M. Nilsen i gang med å bygge opp et klipparkiv i *Arbeiderbladet* etter sterkt ønske fra redaksjonens journalister. Flere hadde vært innom aviser i andre land og sett hvilken stor lettelse det hadde vært i deres daglige arbeid å kunne ha et klipparkiv. Men det var ikke lang tid Nilsen fikk på seg. 9. april 1940 måtte han forlate arkivet og gå inn i journalistisk arbeid igjen fram til avisa ble stoppet. Da han kom tilbake i frigjøringsdagene i 1945, var hele samlingen borte. Først i august 1947 kunne han begynne dette arbeidet på ny. Alfred M. Nilsen sluttet i 1958, 75 år gammel, og Ingrid Haugen overtok ansvaret.

Alfred M. Nilsen klippet artikler for arkivering etter skjønn i stedet for å klippe alt stoff som var viktig å ta vare på, og som det ut fra en journalistisk vurdering ville bli etterspørsel etter. Og

Alfred M. Nilsen (1883-1970) begynte som anleggsarbeider. Han kom tidlig med i fagforeningsarbeid i Norsk Arbeidsmandsforbund og var aktiv innenfor Fagopposisjonen av 1911. I 1925 ble han knyttet til Arbeiderbladet som journalist og startet arbeidet med å bygge opp klipparkivet i 1939. Der var han sjef inntil han gikk av i 1958, 75 år gammel. Under krigen var han aktiv i Fri Fagbevegelse og i motstandsbevegelsen. To ganger ble han arrestert og havnet på Møllergata 19.

i tillegg, som ingen andre aviser gjorde, klippet og arkiverte Nilsen også politisk stoff fra de andre store Oslo-avisene. Men med erfaringene blant annet fra alle publikumshenvendelsene om hva og når noe hadde stått i avisen, ble etter

hvert alt redaksjonelt stoff klippet. Avisartiklene ble lagt i konvolutter og arkivert etter emne.

Klipparkivet er et unikt oppslagsverk. Her kan man finne tilbake små og store saker som har vært omtalt i *Arbei-*

derbladet fram til 1985, om det dreier seg om politikk, både innenriks og utenriks, industriutbygging, kulturstoff eller kriminalsaker. AAB har mange henvendelser og forespørsler der denne samlingen er til god hjelp i referansearbeidet. Mye tid kan spares på å finne til-

Ingrid Haugen (1918-1983) begynte i Arbeiderbladet allerede som 15-åring. I 1952 kom hun til klipparkivet, og overtok som leder etter Alfred M. Nilsen i 1958. Fra 1961 ble hun også sjef for bildearkivet, en stilling hun hadde til sin død i 1983. Ingrid Haugen ble arrestert av tyskerne i oktober 1942 og kom til konsentrasjonsleiren Ravensbrück. Oppholdet der varte helt til slutten av april 1945 da hun slapp ut, takket være den svenske hjelpeaksjonen med de hvite bussene.

Alfred M. Nilsen i klipparkivet i 1949.

Arkivsjef Ingrid Haugen (bakerst) med sine medhjelpere Berit Solheim og Grete Hillestad i sitt daglige arbeid med å lese, klippe og arkivere artikler. Bildet er tatt i 1959.

bake til saker og hendinger i klipparkivet, i stedet for å måtte lete igjennom metervis med mikrofilm. I samlingen er det også et personalia-arkiv med avisomtale av over 11.000 personer.

Nå er denne type klipparkiv en saga blott. Avisredaksjonene har for lengst erstattet det med et elektronisk tekstarkiv. Med enkle søkeord får man opp mengder med artikler. AAB får også spørsmål om ikke det gamle klipparki-

vet er tilgjengelig og søkbart på data. Det ville i så fall bli en omfattende prosess å digitalisere over 1,2 millioner utklipp. Men så lenge Alfred M. Nilsens arkivsystem fungerer og er tilgjengelig, vil fortsatt de gulnede klippene ha sin store verdi. Som Nilsen selv sa:

«Dessuten er det jo det at en meget vesentlig del av stoffet først får sin fulle verdi når det er blitt noen år gammelt. Noe blir mere verdifullt jo eldre det blir.»